

Форма № Н - 3.04

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

«Затверджую»
Завідувач кафедри

«_27_» _вересня_ 2022_ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ»

Освітній ступінь: «Магістр»

Шифр галузі: 03.Гуманітарні науки

Код і назва спеціальності: 032 Історія та археологія.

Чернігів
2022-2023 н.р.

Робоча програма з «Історії історичної науки» для студентів за напрямом підготовки 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 032 Історія та археологія.

Розробник програми: доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ячменіхін Костянтин Михайлович.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Протокол №1 від 27 вересня 2022 р.

Завідувач кафедри _____ К.М. Ячменіхін

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань Напрямок підготовки 03. Гуманітарні науки (шифр і назва)	Нормативна	
Модулів – 6	Спеціальність (професійне спрямування): 032 Історія та археологія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 6		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр 1-й 1-й	
Загальна кількість годин – 150			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр	Лекції 48 10	
		Практичні, семінарські 24 4	
		Лабораторні -	
		Самостійна робота 78 136	
		Індивідуальні завдання: Вид контролю: Екзамен Екзамен	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу – вивчення основних етапів історії історичної науки від найдавніших часів до сьогодення. Відтак у центрі уваги перебувають теоретичні аспекти історичної науки, концептуальні філософсько-методологічні положення, які зумовлювали рівень вивчення конкретно-історичних проблем і окремих етапів розвитку світової історії.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія історичної науки» є

- ознайомлення з основними завданнями, літературою курсу;

- вивчення особливостей різних етапів розвитку історичної свідомості, історичної думки та історичної науки;
- розвиток навичок історіографічного аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного опрацювання історіографічного матеріалу;
- оволодіння студентами практичними навичками роботи з історіографічними джерелами;
- формування вмінь застосовувати набуті знання для орієнтації в сучасному історіографічному просторі, а також при написанні студентських наукових праць.

Статус навчальної дисципліни: обов'язкова

Очікувані результати навчання (програмні результати навчання, загальні та фахові компетентності), що формуються у процесі вивчення дисципліни «Історія історичної науки»:

Шифр згідно ОПН	Компетентності
ЗК 02	Здатність до оригінального та критичного мислення, аналізу і синтезу
ЗК 04	Здатність до неперервного навчання, опанування нових знань та способів мислення з високим ступенем автономії.
ЗК 05	Здатність до генерування нових науково-теоретичних і практико-спрямованих ідей, критичного осмислення проблем у галузі освіти, педагогіки, історії та на межі цих галузей знань, до пошуку ефективних шляхів виявлення та розв'язання проблем, пов'язаних з професійною педагогічною діяльністю у різних середовищах..
ЗК 06.	Здатність ефективно використовувати усно/письмово державну мову в усіх сферах суспільного життя, іноземну мову для професійного спілкування та розуміння іншомовних професійних текстів.
ФК 01.	Здатність розуміти наукові здобутки у сфері освіти, педагогіки та історії, враховувати їх у професійній діяльності та запроваджувати в освітній процес закладів загальної середньої освіти.
ФК 02.	Здатність здійснювати наукові дослідження на засадах академічної доброчесності, опрацьовувати наукові та інформаційні джерел з педагогіки та історії, здатність до написання доповідей, статей.
Результати навчання	
ПРН 05.	Здатність забезпечувати набуття учнями закладів загальної середньої освіти системних знань про факти, події, явища в Україні та світі ХХ–ХХІ ст. з позицій цінності життя людини і досвіду українського державотворення в контексті світового історичного процесу, здатність поглиблювати інтерес учнів до історії як сфери знань і навчального предмета.
ПРН 07.	Здатність формувати у здобувачів освіти навички самостійної роботи
ПРН 08.	Здатність розвивати критичне та творче мислення учнів і формувати їх ціннісне ставлення до подій минулого та сучасного життя.
ПРН 09.	Здатність сприяти розвитку особистості учня, яка має патріотичний світогляд, займає активну громадянську позицію, розуміє виклики глобалізованого світу через засвоєння історичних явищ і процесів, що стосуються історії України ХХ–ХХІ ст. та її місця у світі.
ПРН 11.	Здатність аналізувати історичні події, явища та процеси у світі загалом та в Україні зокрема.
ПРН 12.	Здатність визначати та аналізувати актуальні проблеми та наукові досягнення в галузі освіти, педагогіки та історичної науки.

3. Програма навчальної дисципліни **Змістовий модуль I.**

Тема 1. Предмет і завдання курсу Історія історичної науки

Завдання історіографії як спеціальної історичної дисципліни. Місце і роль історіографії у структурі історичної науки. Об'єкт і предмет історіографії.

Виникнення та основні етапи розвитку історіографії. Специфіка історіографічного факту. Історична пам'ять та історична свідомість суспільства. Поняття “течія”, “напрямок”, “школа” в історіографії та критерії їх визначення. Історичне джерело та історичний факт.

Тема 2. Зародження історичної свідомості та історичних уявлень у стародавній міфології та епосі

Виникнення історичної свідомості та знань про минуле у первісному суспільстві. Історія і фольклор. Архаїчна методологія та її роль у формуванні історичної думки.

Історія походження світу і народів у стародавніх міфах та культурах. Загальні риси героїчного епосу, його форми та роль у формуванні історичних уявлень. Уявлення про історичний час.

Тема 3. Розвиток історичних знань у традиційних суспільствах

Історичні знання у цивілізаціях Давнього Сходу.

Головні етапи розвитку Стародавніх Греції та Риму.

Античний поліс та його роль в історії культури. Античне уявлення про предмет та завдання історії. Античні автори про роль людини і долі в історії.

Ідея циклічності історичного розвитку людства. Проблематика античної історіографії. Прагматична історіографія в Стародавній Греції.

Античні історики та їх внесок в історіографію. Антична біографістика у римській історіографії.

Значення античної історіографії для подальшого розвитку історичних знань та історичної думки.

Змістовий модуль II

Тема 1. Середньовічна історіографія V – XV ст.

Соціально-політичні та ідеологічні умови розвитку історичної думки та історичних знань в епоху середньовіччя.

Патристична історіографія IV – V ст. як перехідний етап від античної до середньовічної історіографії.

Вплив християнської церкви на розвиток історичних знань. Біблійна основа теології історії. Теоцентричність християнської теології історії. Провіденціалізм та есхатологія – основи середньовічної історичної думки та історіографії.

Посилення впливу богослов'я на історичну думку. Аврелій Августин та його роль у становленні історичної свідомості середньовіччя. Ранні представники середньовічної історіографії (Йордан, Григорій Турський, Беда Поважний, Павло Диякон). Історична думка доби розвинутого середньовіччя (Й.Флорський, Ж.де Віллардуен, Ж.де Жукивіль, Б.Гі, Ж.Фруассар). Візантійські історики та їх твори.

Джерельна база середньовічної історіографії. Питання періодизації світової історії у середньовічній історіографії. Хроністика і літописання та їх роль в розвитку історичної думки. Різновиди хронік, літописів та літописних зводів. Взаємовплив давньоруської та західноєвропейської середньовічної історіографії. Агіографічна література та її відмінність від античної біографістики. Поява і розповсюдження історичних фальсифікацій та її соціально-політичні і релігійно-етичні аспекти.

Тема 2. Гуманістична історіографія

Соціально-політичні умови розвитку історіографії XV – XVII ст.

Реформація та контрреформація. Великі географічні відкриття. Науково-технічна революція XVI – XVII ст.

Історичні джерела світогляду гуманістів. Антропоцентризм гуманістичного світогляду. Початок секуляризації історичних знань. Запровадження поняття історичного часу. Історична біографістика та її відмінність від середньовічної агіографії. Гуманісти про завдання і функції історії та історичних знань. Ж.Боден і його трактат “Метод легкого засвоєння історії”. Зародження історико-філологічної критики джерел.

Гуманістична історіографія в Італії. Здобутки гуманістичної історіографії у Франції. Особливості німецького гуманізму та історичної думки. Гуманістична історіографія слов'янських народів.

Розвиток ідей раціоналізму та їх вплив на історичну думку. Теорії “природного права” та “суспільного договору” та їх інтерпретація в історичних концепціях. Вплив природничих наук на розвиток методів вивчення історії. Критика ідей провіденціалізму. Протистояння гуманістично-раціоналістичної та традиційно-провіденціалістської течій. “Ерудитські” школи.

Посилення впливу церкви і держави на розвиток історичних знань у Росії. Історико-релігійна концепція “Москва – Третій Рим”. Позалітописна історіографічна традиція.

Змістовий модуль III

Тема 1. Історіографія XVIII ст. Просвітництво

Передумови розвитку історичної думки та історичних знань у XVIII ст. “Освічений” абсолютизм і його реформи. Раціоналістичні, матеріалістичні та атеїстичні тенденції у Просвітництві.

Занепад традиційно-провіденціалістської історіографії та критика теологічних концепцій історії у творах просвітників. Способи створення філософії історії. Раціоналізм та історичний детермінізм у просвітницькій історичній думці. Погляди просвітників на людину, суспільний устрій, виникнення приватної власності та держави. Подальша розробка та поширення теорії “суспільного договору” (Ж.Ж.Руссо). Роль географічного фактору в історії (Ш.Монтеск’є).

Початок перетворення історії в наукову дисципліну та розширення тематики історичних досліджень. Початок вивчення економічної і соціальної історії, культури, побуту та звичаїв народу.

Особливості та основні тенденції розвитку просвітницької історіографії у різних країнах світу.

Тема 2. Історична наука кін. XVIII – у п. пол. XIX ст. Романтизм

Організаційні основи історичної науки. Історія як самостійна навчальна дисципліна.

Утворення та діяльність наукових історичних товариств. Досягнення історичної романтики. Криза просвітницької методології. Романтизм та його роль у розвитку історичної думки. Різні течії та напрями у суспільно-політичній думці доби Романтизму. Значення історичної публіцистики для становлення романтичної історіографії.

Критика просвітницької історіографії у творах романтиків. Історики-романтики про народ та “народний дух”. Ідея органічного, спонтанного розвитку суспільства. Вплив ідей провіденціалізму на історичні концепції романтиків. Історики-політичні та історики-економічні концепції. Ідеалізація середньовіччя у творах романтиків. Розвиток принципів історизму в історіографії Романтизму.

Французька історична школа доби Реставрації.

Історичні концепції німецької класичної філософії.

Історична школа права в Німеччині. Становлення історично-політичної школи Л.Ранке. “Малогерманська” та “Великогерманська” школи у німецькій історіографії. Вплив німецьких історико-політичної та історико-державної шкіл на історичну науку країн Західної Європи.

Політична школа Г.Карлейля і Д.Фроуда в англійській історіографії. Торійська та вігська історіографії.

Основні напрями історичної думки в Росії. Філософсько-теоретичні основи державної школи. “Скептична” історична школа. Теорія “офіційної народності”. Формування ідеології слов’янофілів та західників.

Ідеологія Романтизму та національно-визвольні рухи слов’янських народів.

Польська історіографія.

Чеська і словацька історіографії.

Романтична течія у сербській, хорватській та болгарській історіографії.

Становлення історичної науки у США. Особливості американського романтизму.

Змістовий модуль IV

Тема 1. Історична наука у др. пол. XIX ст. Позитивізм

Соціально-політичні та ідейно-теоретичні умови розвитку історичної науки. Криза Романтизму.

Виникнення науково-дослідних установ. Утворення нових періодичних видань, наукових історичних товариств та об'єднань. “Позитивна” філософія О.Конта. Ідея закономірного розвитку історичного процесу.

Філософи-позитивісти про основні “природні” закони розвитку історії та суспільства. “Теорія факторів”. Історія і соціологія. Завдання історичної науки. Проблеми відбору, класифікації і описання фактів. Поняття історичного факту в позитивістській історіографії. Розвиток критики джерел. Фактографізм та уникнення історико-соціологічних узагальнень у працях істориків-позитивістів. Проблематика та основні напрями позитивістської історіографії. Наукові центри і школи позитивістської історіографії. “Російська історична школа” загальної історії. Еволюція і початок кризи позитивістської історіографії.

Наукові центри і школи позитивістської історіографії.

Тема 2. Історичний матеріалізм

Історичні і теоретичні джерела марксистської методології історії. Формування і еволюція історичних поглядів К.Маркса і Ф.Енгельса. Критика ідеалістичних концепцій історії. Об'єктивність законів історичного розвитку. Революції та їх роль у зміні соціально-економічного ладу і розвитку історії людства. Класова боротьба як рушійна сила історії. Концепція “азіатського способу виробництва”. Основні проблеми всесвітньої історії в творах К.Маркса та Ф.Енгельса. Становлення марксистської історичної школи.

Змістовий модуль V

Тема 1. Історіософія кін. XIX – п. пол. XX ст.

Загострення соціально-політичних суперечностей і міжнародної ситуації. Перша і Друга світові війни. Соціалістична революція в Росії.

Розмежування і загострення протиріч між марксистською та немарксистськими течіями в історіографії. Вплив наукових відкриттів у природознавстві на уявлення про світ та життя людини. Криза позитивістської історіографії. Становлення нових соціально-політичних наук: соціології, історичної демографії, історичної психології, історичної антропології, історичної географії. Питання про роль і функції історичної

науки. Організаційні онови історичної науки. Перші міжнародні конгреси історичних наук. Національні та міжнародні історичні товариства.

Неокантіанська методологія історії. Критика позитивізму в працях В.Дільтея та баденської школи істориків-неокантіанців. Утвердження ідеї суб'єктивного сприйняття минулого. Виступи проти можливостей об'єктивного та повного пізнання історичного процесу.

Історико-критичний неогегельянський напрямок в історіографії. Б.Кроче про обмеження можливостей пізнання історії. Неогегельянський напрямок в історіографії Англії.

Релігійно-філософські концепції історії. Філософська історія і теократична концепція розвитку людства та державного устрою В.С.Соловйова. Філософія історії в творах М.О.Бердяєва. Історичні погляди Л.П.Карсавіна. Мета і сенс історії у поглядах М.О.Лоського. Теорія “євразійства”.

Неотомізм та неопротестантизм в західноєвропейській історичній науці.

Теорії циклічного розвитку світової історії (О.Шпенглер, А.Дж.Тойнбі, П.Сорокін).

Філософія екзистенціалізму та її вплив на історичну думку (К.Ясперс, М.Хайдеггер).

Соціологічна школа Е.Дюркгейма. Теорія “культурно-історичного синтезу” А.Берра.

Тема 2. Основні тенденції розвитку провідних історіографічних шкіл у п. пол. XX ст.

Становлення “Нової історичної науки”. Школа “Анналів”. Історико-теоретична спадщина Л.Февра та М.Блока. Місце історії серед наук про людину. Можливість об'єктивного вивчення історії. Розширення джерельної бази та новий підхід до вивчення джерел. Економічна історія. Соціальна історія. Вплив “Нової історичної науки” на розвиток світової історіографії.

Марксистська історіографія. Розвиток теорії історичного матеріалізму. Становлення марксистської історіографії в СРСР та виникнення осередків марксистської історіографії в країнах світу. Немарксистські течії та школи в умовах утвердження марксистської історіографії в СРСР. Школа М.М.Покровського. Дискусії 20-х рр. з питань теорії соціально-економічних формацій.

Характер та особливості розвитку національних історіографій.

Змістовий модуль VI

Тема 1. Особливості розвитку історичної науки в др. пол. XX – поч. XXI ст.

Соціально-політичні умови розвитку історичної науки. Науково-технічна революція та її вплив на методологію суспільних наук. Національно-визвольні рухи. Падіння колоніальної системи.

Організаційні основи історичної науки. Посилення взаємовпливу національних історіографій. Національні та міжнародні наукові центри, товариства, періодичні видання.

Тема 2. Основні тенденції розвитку провідних національних історіографічних шкіл у др. пол. XX – поч. XXI ст.

Еволюція неокантіанства. Неопозитивістська течія в сучасній історіографії. Релігійно-філософські концепції історичного процесу. Вплив філософії постмодернізму на розвиток історичної науки.

Подальший розвиток теоретичних основ “Нової історичної науки”. Поширення міждисциплінарних зв’язків. Запровадження соціологічних, політологічних та економічних концепцій та методів в історичні дослідження. Ідея глобальної історії та історичного синтезу в працях істориків школи “Анналів”. Структура і напрямки історичних досліджень “Нової історичної науки”: нова соціальна історія, нова економічна історія, нова політична історія. Нові методи вивчення джерел. Центри і школи “Нової історичної науки”. Методологічні проблеми і труднощі подальшого розвитку “Нової історичної науки”.

Марксистська історіографія. Проблематика досліджень радянських істориків. Марксистська історіографія і особливості її розвитку в країнах Східної Європи, США, Англії і Франції. Криза марксистської історіографії та її еволюція наприкінці 80-х – п. пол. 90-х рр.

Національні історіографії та шляхи їх розвитку. Зростання ролі історичної науки США у світовій історіографії. Напрями та школи в американській історичній науці.

Основні тенденції розвитку історичної науки у Великобританії.

Провідні центри та школи у французькій історіографії.

Особливості розвитку німецької історіографії.

Розвиток історіографії в країнах Східної Європи.

Основні проблеми і тенденції подальшого розвитку світової історіографії.

4. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		Аудиторна робота		самостійна робота
		лекції	практичні	
Змістовий модуль I				
1.	Об'єкт і предмет курсу Історія історичної науки	2	–	2
2.	Зародження історичної свідомості та історичних уявлень у стародавній міфології та епосі	2	–	2
3.	Розвиток історичних знань у традиційних суспільствах	2	2	4
4.	Історичні знання у Стародавньому Римі	–	–	4
	Загальна кількість	6	2	12
Змістовий модуль II				
1.	Середньовічна історіографія	4	–	4
2.	Гуманістична історіографія	4	2	4
3.	Традиційно-провіденціалістські течії в історіографії XV – XVII ст. “Ерудити”	–	–	4
	Загальна кількість	8	2	12
Змістовий модуль III				
1.	Історіографія XVIII ст. Просвітництво	4	–	4
2.	Просвітницька історіографія в Росії	–	2	2
3.	Історична наука наприкінці XVIII – п. пол. XIX ст. Романтизм	6	2	4
4.	Історіографія США у п. пол. XIX ст.	–	–	4
	Загальна кількість	10	4	14
Змістовий модуль IV				
1.	Історична наука у др. пол. XIX ст. Позитивізм	4	2	4
2.	Наукові центри та школи позитивістської історіографії	2	2	4
3.	Історичний матеріалізм	2	–	2
4.	Становлення марксистської історичної школи	–	–	2
	Загальна кількість	8	4	12
Змістовий модуль V				
1.	Історіософія кін. XIX – п. пол. XX ст.	4	2	4
2.	Становлення “Нової історичної науки”. Школа “Анналів”	4	2	4
3.	Основні тенденції розвитку провідних історіографічних шкіл у п. пол. XX ст.	2	2	4
4.	Становлення марксистської історіографії в СРСР у 1920-х рр. Дискусії з питань теорії соціально-економічних формацій. Немарксистські течії.	–	2	2
	Загальна кількість	10	8	14
Змістовий модуль VI				
1.	Особливості розвитку історичної науки у др. пол. XX – поч. XXI ст.	2	2	4
2.	Марксистська історіографія у др. пол. XX ст.	–	–	4
3.	Основні тенденції розвитку провідних національних історіографічних шкіл у др. пол. XX – поч. XXI ст.	4	2	6
	Загальна кількість	6	4	14
	Разом	48	24	78

5. Плани семінарських занять

Заняття 1. Розвиток історичного знання у традиційних суспільствах

1. Філософсько-теоретичні засади історіографії Стародавнього світу
2. Історичні знання у найдавніших цивілізаціях
3. Історіографія Стародавньої Греції

Мета семінарського заняття: розглянути особливості формування історичних знань у найдавніших цивілізаціях. Засвоїти основні філософсько-методологічні положення історіографії цих часів.

Завдання семінарського заняття:

- проаналізувати початок формування історичних поглядів людини та їх специфіку, що знайшло відображення у міфологічній творчості та в героїчному епосі;
- сформулювати причини зміни уявлень про минуле;
- засвоїти особливості різних етапів розвитку історичної свідомості, історичної думки та історичної науки.

Методичні рекомендації:

При розгляді *першого питання* слід звернути увагу на фактори, що вплинули на формування історичної свідомості людини: на виділення себе з оточуючого середовища (ідеологічний синкретизм), роль божественних сил, сприйняття часу як кругообігу і т.п. Звернути увагу на фактори суспільного життя, що призвели до зміни уявлень про минулі часи, та на виділення двох фаз розвитку героїчного епосу.

При розгляді *другого питання* проаналізувати специфіку історичного знання у найдавніших цивілізаціях. Підкреслити особливості розвитку історичної свідомості в різних частинах цивілізованого світу. Охарактеризувати основні пам'ятки історіографії цього часу та їх джерельну базу.

Розглядаючи *третьє питання*, звернути увагу на фактори, що вплинули на формування давньогрецької історіографії, підкреслити специфіку сприйняття оточуючого світу першими «логографами» та зміни у методології історії в творчості Геродота та Фукидіда. Звернути увагу на раціональність поглядів Аристотеля, та на появу різних жанрів історичних творів.

Джерела та література:

1. Арон Р. Мир і війна між націями: пер. з франц. – К.: Юніверс, 2000
2. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма. – М., 1988.
3. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. 2-е изд. допол. – М., 1986.
4. Дьюї Дж. Досвід і освіта / Пер. з англ. М. Василенко – Л., 2003. – 84 с.
5. Дьюї Дж. Демократія і освіта / Пер. з англ. – Л., 2003. – 204 с.
6. Дьяконов И.М. Мифология древнего мира. М., 1972.
7. Жирмунский В.М. Народный героический эпос. Сравнительно-исторические очерки. М.-Л., 1962.
8. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
9. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007.

10. Иосиф Флавий Иудейская война. М., 1999.
11. Кроче Б. Теория и история историографии. / Пер. с ит. И.М. Заславской. – М. – 1998.
12. Ливий Тит. История Рима от основания города: В 3 т. – М.: Ладомир, 2002.
13. Лосев А.Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977.
14. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. М., 1975.
15. Репина Л.П., Зверева В.В., Парамонова М.Ю. История исторического знания. – М., 2006.
16. Святець Ю.А., Топка Р.В. Історіографія всесвітньої історії. – Дніпропетровськ, 2007.
17. Тацит Публий Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. – М.: АСТ; Ладомир, 2003.
18. Февр Л. Бои за историю/ Пер. с фр. А.А. Бобовича. – М., 1991.
19. Шапиро А.Л. Историография с древнейших времен до 1917 г. – М.: Высшая школа, 1993.

Заняття 2. Гуманістична історіографія

1. Філософсько-методологічні основи гуманістичної історіографії (антропоцентризм, ставлення до провіденціалізму, середньовічної та античної історіографії, поняття історичного часу)
2. Історико-соціологічні теорії XVI – XVII ст. Теорії “природного права” і “суспільного договору” та їх інтерпретація в історичних концепціях
3. Російська історична думка в XV – XVI ст. Теорія “Москва – Третій Рим”
4. Російська історична думка в XVII ст. Пізні літописання. Позалітописні твори. Вплив ідей гуманізму

Мета семінарського заняття: зрозуміти вплив соціально-політичних умов на розвиток історіографії XV – XVII ст. Проаналізувати причини переходу від геоцентризму до антропоцентризму. Підкреслити роль Великих географічних відкриттів, науково-технічної революції XVI – XVII ст., реформації. Зрозуміти причини секуляризації історичних знань та появи критики першоджерел.

Завдання семінарського заняття:

- проаналізувати причини зміни світоглядних принципів авторів історичних творів;
- сформулювати основні здобутки гуманістичної історіографії;
- з'ясувати розбіжності у вченні гуманістів різних країн;
- з'ясувати сутність теорії «природного права» та «суспільного договору».

Методичні рекомендації:

При розгляді *першого питання* звернути увагу на докорінну зміну філософсько-методологічних поглядів гуманістів у порівнянні із середньовічними авторами. Проаналізувати становлення істориків доби Відродження до провіденціалізму, античної та середньовічної історіографії. З'ясувати погляди гуманістичної історіографії щодо ролі людини в історії, причини поширення історичного знання в цей час.

При розгляді **другого питання** основну увагу звернути на сутність історико-соціологічних теорій XVI – XVII ст., і в першу чергу на теорії «природного права» і «суспільного договору» та їх інтерпретацію в історичних концепціях різних авторів.

В **третьому питанні** звернути увагу на особливості розвитку історичних знань у Росії в XV – XVI ст. Причини формулювання історико-релігійної концепції «Москва – третій Рим», зміни в літописанні та появі полемічної літератури.

В **четвертому питанні** з'ясувати причини появи позалітописної традиції. Звернути увагу на появу в російській історіографії цих часів деяких ідей гуманізму.

Джерела та література:

1. Боден Ж. Метод легкого познання истории / Пер. М.С.Бобковой. – М., 2000.
2. Бичко А. Ніколо Макьявеллі та його епоха // Макьявеллі Флорентійські хроніки; Державець. К., 1998.
3. Брагина Л.М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. – М., 1963.
4. Бурлацкий Ф.М. Загадка и урок Николо Макиавелли. – М., 1977.
5. Валла Л. Об истинном и ложном благе. О свободе воли / Пер. с лат. В.А.Андрушко. – М.: Наука, 1989.
6. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков. – 2-е изд. – М., 1985.
7. Мак'явеллі Н. Государь. – М., 1991.
8. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. – К.: Основа, 1998.
9. Мор Т. Утопія / Томас Мор; Місце Сонця / Томазо Кампанеллі; Пер.з латини Й. Кобова, Ю. Цимбалюка. – К., 1988.
10. Петрарака Ф. Сочинения философские и полемические. – М., 1998.
11. Святець Ю.А., Топка Р.В. Історіографія всесвітньої історії. – Дніпропетровськ, 2007.
12. Шапиро А.Л. Историография с древнейших времен до 1917 г. – М., 1993.

Заняття 3. Просвітницька історіографія

1. Філософсько-методологічні основи просвітницької історіографії
2. Концепція історичного процесу в творах В.М.Татіщева
3. Історичні погляди М.В.Ломоносова
4. Раціоналістичні тенденції в історичних творах М.М. Щербатова та І.М. Болтіна

Мета семінарського заняття: проаналізувати передумови розвитку історичної думки та історичних знань у XVIII ст. З'ясувати основні характеристики вчення просвітників: «освічений абсолютизм», раціоналістичні, матеріалістичні та антиклерикальні тенденції. Звернути увагу на історичний детермінізм у просвітницькій думці. Зрозуміти погляди просвітників на людину, суспільний устрій, виникнення приватної власності та держави.

Завдання семінарського заняття:

- виявити причини формування просвітницької філософії історії;

- сформулювати сутність «суспільного договору» (Ж.-Ж. Руссо);
- вплив ідей просвітництва на російську історичну думку XVIII ст.;
- з'ясувати особливості просвітницької історичної думки в Росії.

Методичні рекомендації:

При розгляді *першого питання* звернути увагу на причини та передумови формування просвітницької філософії історії. Проаналізувати основні напрямки розвитку теорії «прогресу» в історії. Виявити та пояснити елементи історизму і діалектичного підходу до тлумачення історії.

При аналізі *другого питання* семінару проаналізувати причини виникнення просвітницьких ідей в інтелектуальному середовищі російського суспільства на політику XVIII ст. Схарактеризувати погляди В.М. Татищева на історію Росії та його розуміння історичного руху взагалі. Дати аналіз джерельної бази його основного твору «Історії Російської».

При аналізі *третього питання*, виявити характерні риси історичних поглядів М.В. Ломоносова, характер основних напрямів його історичних пошуків. Схарактеризувати причини та основні напрямки його наукової боротьби з «академічною» концепцією історії Росії того часу, його антинорманістські погляди.

При розгляді четвертого питання, звернути увагу на розвиток раціоналістичної тенденції в історичних творах представників російської історіографії у другій половині XVIII ст. Проаналізувати розбіжність в історичних поглядах М.М. Щербакова та І.М. Болтіна. Зародження регіональної історії.

Джерела та література:

1. Азаркин Н.М. Монтеस्कье. – М., 1988.
2. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма. – М., 1987.
3. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. 2-е изд. допол. – М., 1986.
4. Дидро Д. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1986. – Т.1. – 1991. – Т.2.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
6. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007.
7. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. – М., 2000.
8. Историография истории России до 1917 г. – М., 2004.
9. Кроче Б. Теория и история историографии. / Пер. с ит. И.М. Заславской. – М. – 1998.
10. Репина Л.П., Зверева В.В., Парамонова М.Ю. История исторического знания. – М., 2006.
11. Святець Ю.А., Топка Р.В. Історіографія всесвітньої історії. – Дніпропетровськ, 2007.
12. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. – К. – 2003.
13. Шапиро А.Л. Историография с древнейших времен до 1917 г. – М.: Высшая школа, 1993.

Заняття 4. Історіографія першої половини XIX ст. Романтизм.

1. Філософсько-методологічні засади романтичної історіографії.

2. Філософія історії Г.В.Ф.Гегеля.
3. Історична концепція М.М.Карамзіна. Криза просвітницької методології.
4. Історико-філософська доктрина слов'янофілів

Мета семінарського заняття: розглянути причини формування романтичного напрямку в історіографії, з'ясувати філософсько-методологічні підвалини романтичної історіографії, виділити основні течії історичної науки цього часу, ознайомитися з основними історіографічними джерелами.

Завдання семінарського заняття:

- з'ясувати основні причини формування наукової історіографії;
- з'ясувати головні риси романтичної історіографії;
- звернути увагу на політизацію історичної науки;
- проаналізувати основні концепції консервативної та ліберальної історіографії;
- підкреслити значення філософії Г.В.Ф.Гегеля для розвитку історичної науки.

Методичні рекомендації:

При підготовці до *першого питання*, прослідкувати етапи становлення наукової історіографії і роль в цьому представників пізнього Просвітництва. З'ясувати роль діалектичного вчення Г.В.Ф.Гегеля у формулюванні основних положень романтичної історіографії. Особливості національних шкіл в історіографії, а також звернути увагу на процес інституалізації історичної науки як окремої наукової дисципліни.

Готуючи *друге питання* семінару, з'ясувати основні концептуальні позиції Г.В.Ф. Гегеля щодо закономірностей історичного процесу, його головні рушійні сили, що витікають з діалектичного розуміння всесвітньої історії. Вчення про саморозвиток первинного світового духу та його основні елементи, розуміння прогресивності розвитку людства.

При підготовці *третього питання*, проаналізувати формування історичних поглядів М.М. Карамзіна та його ставлення до ролі історичних знань в суспільстві. Схарактеризувати його просвітницькі ідеї та роль останніх в загальній концепції російської історії. Трактатування історичного факту М.М. Карамзіна. Періодизація історії Росії в його творі «Історія держави Російської».

При підготовці четвертого питання семінару, проаналізувати формування особливостей історичних поглядів слов'янофілів. Схарактеризувати історичні погляди І.В. Кириєвського, К.С. Аксакова, Ю.Ф. Самаріна, О.С. Хом'якова. Теорія «Землі та Держави». Внесок слов'янофілів у розвиток історичної науки.

Джерела та література:

1. Благова Т.И. Родоначальники славянофильства: Алексей Хомяков и Иван Кириевский. М, 1995.
2. Историография истории России до 1917 года. – М., 2004.
3. Кириевский И.В. Критика и эстетика. М., 1986.
4. Козлов В.П. “История государства Российского” Н.М.Карамзина в оценке современников. – М., 1989.

5. Лотман Ю.М. Сотворение Карамзина. – М., 1987.
6. Лазарев В.В. Шеллинг. – М., 1976.
7. Токвиль А. де. Давній порядок: Революція/ пер. з фр. Г.К. Філіпчук – К., 2000.
8. Фихте И.Г. Сочинения, в 2 т. – Спб., 1993.
9. Цимбаев Н.И. Славянофильство. – М., 1986.
10. Эйдельман Н. Последний летописец. М., 1987.

Заняття 5. Історична концепція “Державної школи”.

Історичні погляди С.М.Соловйова

1. Філософсько-методологічні засади “Державної школи”. Історичні концепції К.Д.Кавеліна, Б.М.Чичеріна, В.І.Сергеєвича, О.Д.Градовського.
2. Історичні погляди С.М.Соловйова
3. Дискусії між слов’янофілами та західниками про характер і перспективи розвитку Заходу і Росії

Мета семінарського заняття: розглянути історичні погляди представників «Історичної школи» та С.М. Соловйова. Схарактеризувати розбіжності в історичних поглядах слов’янофілів та західників.

Завдання семінарського заняття:

- проаналізувати особливості історичної концепції у поглядах основних представників «Державної школи»;
- схарактеризувати основні засади розвитку історичного процесу в їх творчості;
- з’ясувати специфічність їх поглядів на історію Росії та роль держави;
- визначити внесок С.М. Соловйова в російську історіографію;
- з’ясувати основні його філософсько-методологічні погляди.

Методичні рекомендації:

Розгляд *першого питання* треба розпочати із засвоєння методологічних ідей романтизму та історико-юридичні погляди представників «Державної школи». З’ясувати сутність їх теорії історичного процесу. Проаналізувати сутність становлення державності на Русі та її роль у формуванні кріпосних порядків. Звернути увагу на їх розуміння ролі Росії в світовій історії.

При підготовці другого питання схарактеризуйте основні етапи становлення С.М. Соловйова як історика. З’ясуйте особливості його розуміння історичних процесів та вплив філософії Гегеля на його історичні погляди. Схарактеризуйте основні методологічні ідеї «Історії Росії з найдавніших часів» та періодизацію історії Росії. Зверніть увагу на специфіку ставлення С.М. Соловйова до джерельної бази праці історика.

У третьому питанні особливу увагу звернути на причину жвавих дискусій між слов’янофілами та західниками про характер і перспективи розвитку Заходу та Росії. Схарактеризувати основні розбіжності у історичних поглядах слов’янофілів та західників на характер історичного процесу в Росії та на Заході. Концепції слов’янофілів та західників щодо ролі Петра I в історії Росії.

Джерела та література:

1. Искра Л.М. Борис Николаевич Чичерин о политике, государстве, истории. Воронеж, 1995.
2. Историография истории России до 1917 г. – М., 2004.
3. Иллерацкий В.Е. Сергей Михайлович Соловьев. М., 1980.
4. Кавелин К.Д. Наш умственный строй: Статьи по философии русской истории и культуре. – М., 1989.
5. Петров Ф.А. К.Д.Кавелин в Московском университете. – М., 1997.
6. Соловьев С.М. Публичные чтения о Петре Великом // С.М.Соловьев. Избранные труды. – М., 1983.
7. Цамутали А.Н. Борьба течений в русской историографии. – Л., 1977.
8. Цимбаев Н.И. Славянофильство. М., 1986.
9. Цимбаев Н.И. Сергей Соловьев. – М., 1990.

Заняття 6. Історична наука у другій половині ХІХ ст.

1. Позитивізм: методологія і напрямки історичних досліджень
2. В.О.Ключевський та його школа
3. “Російська історична школа” загальної історії

Мета семінарського заняття: розкрити причини, зміст та наслідки формування та впровадження ідей позитивізму в історичну науку.

Завдання семінарського заняття:

- розкрити сутність філософсько-методологічного вчення позитивізму;
- з'ясувати основні напрямки позитивістської соціологічної теорії, викладеної в творах Огюста Конта та Герберта Спенсера;
- визначити вплив філософії позитивізму на розвиток історичних знань;
- розглянути історичні погляди В.О. Ключевського;
- схарактеризувати трактування В.О. Ключевським основних ліній історії Росії та її періодизації;
- роль особистості в історії за концепцією В.О. Ключевського;
- розглянути історичні концепції представників «Російської історичної школи».

Методичні рекомендації:

При підготовці до *першого питання* семінарського заняття, з'ясувати причини зміни філософсько-методологічних концепцій історичного процесу. Проаналізувати основи позитивістської філософії, закладені Огюстом Контом та розвинуті Гербертом Спенсером. Основні моменти історичної думки др.пол. ХІХ – поч. ХХ ст.: багатофакторність історії, роль об'єкта та суб'єкта в процесі пізнання та ін. Роль позитивістської філософії в розвитку історичної науки.

У *другому питанні* зверніть увагу на характер філософсько-методологічних поглядів В.О. Ключевського та різницю його трактування історії Росії у порівнянні з С.М. Соловйовим. Основні «складові» історичного процесу за «Курсом російської історії». Періодизація історії Росії в роботі В.О. Ключевського.

У *третьому питанні* розглянути основні напрямки роботи представників «Російської історичної школи» загальної історії. Їх бачення і трактування основних

факторів історії західноєвропейських країн. Внесок представників цієї «школи» у розвиток історичної науки др.пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

Джерела та література:

1. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма. М., 1988.
2. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. 2-е изд. допол. М., 1986.
3. Брейяр С. Портрет П.Н.Милюкова // Отечественная история. 1993. № 3.
4. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
5. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. М., 2000.
6. Историография истории России до 1917 г. М., 2004.
7. Ключевский В.О. Сочинения в 9-ти т., М., 1957 – 1990.
8. Ключевский В.О. Неопубликованные произведения. М, 1983.
9. Киреева Р.А. В.О. Ключевский как историк русской исторической науки. М., 1960.
10. Милюков П.Н. Очерки истории русской культуры: В 3 т. М., 1993 – 1995.
11. Нечкина М.В. Василий Осипович Ключевский. История жизни и творчества. М., 1974.
12. Святець Ю.А., Топка Р.В. Історіографія всесвітньої історії. – Дніпропетровськ, 2007.
13. Тэн И. Философия искусства. – М., 1996.
14. Шапиро А.Л. Историография с древнейших времен до 1917 г. М.: Высшая школа, 1993.

Заняття 7. Історична наука на рубежі ХІХ – ХХ ст.

1. Криза позитивістської історіографії. Методологічні дискусії у Німеччині, Франції, Росії
2. Неокантіанська методологія історії
3. Історико-критичний неогегельянський напрямок в історіографії

Мета семінарського заняття: розглянути причини та сутність методологічної кризи позитивізму.

Завдання семінарського заняття:

- виявити причини докорінного перегляду позитивістської методології історії;
- з'ясувати підходи до критики позитивізму в різних країнах;
- охарактеризувати основні принципи неокантіанської методології історії;
- розглянути специфіку історико-критичного негегельянського напрямку в історіографії.

Методичні рекомендації:

При підготовці до *першого питання* семінару, звернути увагу на соціально-історичні, ідеологічні та психологічні зміни у західноєвропейському суспільстві як причини методологічної кризи. Проаналізувати причини появи вузькоспеціальних досліджень. Розкрити сутність філософських історіографічних концепцій першої половини ХХ ст.

При підготовці **другого питання** треба визначити сутність неокантіанської методології, її суб'єктивний підхід до трактування історичного процесу. Засоїти основні положення вчення Вільгельма Дільтея, Вільгельма Віндельбанда та Генріха Рікєрта та основні школи неокантіанців.

Розглядаючи **третє питання**, зверніть увагу на сутність історико-критичного методу негегельянського напрямку історіографії. Проаналізуйте основні положення філософії історії Б. Кроче. З'ясуйте причини не поширення неокантіанського та негегельянського напрямків в історіографії західноєвропейських країн.

Джерела та література:

1. Блок М. Апологія історії, или ремесло историка. 2-е изд. допол. М., 1986.
2. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К., 1994.
4. Вебер М. Соціологія. Загально історичні аналізи. Політика. К., 1998.
5. Вильденбанд В. Избранное. Дух и история. – М., 1985.
6. Виндельбанд В. От Канта до Ницше. История новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками / пер. с нем. Под ред. А.И. Введенского. М., 1998.
7. Витгенштейн Л. Коричневая книга / пер. с англ. В.П. Руднева. М., 1999.
8. Гайдеггер М. Очима сучасників. К., 2002.
9. Дильтей В. Введение в науки о духе // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. М., 1988.
10. Дильтей В. Воззрение на мир и исследования человека со времени Возрождения и Реформации. М., 2000.
11. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
12. Кроче Б. Теория и история историографии. / Пер. с ит. И.М. Заславской. М., 1998.
13. Февр Л. Бои за историю/ Пер. с фр. А.А. Бобовича. М., 1991.
14. Хайдеггер М. Кант и проблема метафизики. – М., 1997.

Заняття 8. Теорії циклічного розвитку світової історії та їх критика

1. Історичні погляди і метод історичного дослідження О.Шпенглера.
2. Теорія цивілізацій А.Дж.Тойнбі.
3. П.Сорокін та його філософсько-історична схема зародження і занепаду “культурних суперсистем”.
4. Проблеми світової історії у філософії екзистенціалізму К.Ясперса.

Мета семінарського заняття: розглянути причини зародження ідей циклічного розвитку та різні підходи до цього питання.

Завдання семінарського заняття:

- з'ясувати основні причини зміни парадигми історичного розвитку в західноєвропейській філософії та історіографії;
- розглянути сутність вчення про культурно-історичні цикли та круговороту локальних цивілізацій;

- засвоїти вчення К. Ясперса про осьовий час;

Методичні рекомендації:

При підготовці *першого питання* семінару, з'ясувати концептуальні положення вчення Освальда Шпенглера про культурно-історичний цикл в поєднанні з принципом замкнутості локальних культур. Вчення про повне відокремлення кожної окремої культури і терміни її існування, етапи розвитку кожної з культур.

При підготовці *другого питання* семінару, з'ясувати відмінність поглядів А.Д. Тойнбі на природу циклів в історії у порівнянні з вченням О. Шпенглера. Сутність теорії «виклику» та «відповіді». Причини кризи цивілізації. Теорія світової релігії та духовного удосконалення людства. Вчення про прогрес через зростання людської волі та ослаблення тиску природи, суспільства і держави.

Готуючи *третьє питання* семінару, треба звернути увагу на сутність та особливість вчення П.Сорокіна про філософсько-історичну схему зародження і занепаду «культурних суперсистем». Відмінність його поглядів на цикли розвитку в історії у порівнянні з ідеями О. Шпенглера та А.Д. Тойнбі.

При підготовці *четвертого питання*, з'ясувати сутність альтернативи концепціям циклічного розвитку локальних цивілізацій, запропоновану Карлом Ясперсом. Вчення про специфіку історичного розвитку через силу Провидіння. Сутність вчення про вісьову історію.

Джерела та література:

1. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
2. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. М., 2000.
3. Пріцак О. Арнольд Джозеф Тойнбі та його твір // Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. К., 1995. Т.2.
4. Тойнбі А.Дж. Цивілізація перед судом історії. М.;СПб., 1996.
5. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. К., 1995. Т.1 – 2.
6. Шпенглер О. Закат Європи. Очерки морфологии мировой истории: В 2 т. Минск, 1998.
7. Ясперс К. Всемирная философия истории: Введение / Пер. с нем. К.В. Лощевский. СПб., 2000.
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

Заняття 9. Становлення “Нової історичної науки”. Школа “Анналів” (4 год.)

1. Історико-соціологічна концепція М.Вебера.
2. Криза позитивізму у французькій історіографії. Соціологічна школа Е.Дюркгейма та теорія “культурно-історичного синтезу” А.Берра.
3. Історична школа “Анналів”.

Мета семінарського заняття: розглянути основні причини формування та сутність «Нової історичної школи» та внесок в її розвиток істориків школи «Анналів».

Завдання семінарського заняття:

- звернути увагу на трансформацію позитивістської методології у неопозитивістську;
- з'ясувати внесок М. Вебера у розвиток історикосоціологічної науки;
- проаналізувати основні етапи функціонування школи «Анналів».

Методичні рекомендації:

Розглядаючи *перше питання* семінару, з'ясувати найхарактерніші риси методологічного вчення М.Вебера. Категорія ідеального типу та її конструктивні поняття. Критика ним позиції неокантіанців щодо пізнання історії.

При підготовці *другого питання* семінару, звернути увагу на особливості кризи позитивізму у французькій історіографії. З'ясувати основні положення соціологічної школи Е. Дюркгейма та теорії А. Барра «культурно-історичного синтезу». Прослідкувати вплив їх вчення на формування «Нової історичної науки» школи «Анналів».

При підготовці *третього питання* семінару, розглянути основні складові методології історії в творчості перших двох поколінь школи «Анналів». Звернення представників школи до локальної історії, критика позитивістської «подієвої» історіографії. Намагання створити синтетичну «глобальну» історію, яка охоплює всі боки життя людини. Міждисциплінарні зв'язки у їх творчості.

Джерела та література:

1. Арон Р. Мир і війна між націями / Пер. з франц. К.: Юніверс, 2000.
2. Блок М. Апологія історії, или ремесло историка. 2-е изд. допол. М., 1986.
3. Блок М. Феодалне суспільство. К., 2002.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. К., 1995 – 1998.
5. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». М., 1993.
6. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ ст. Львів, 2001.
7. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
8. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Пер.з англ. О. Мокровольський. К., 1996.
9. Таран Л.В. Французька, російська і українська історіографія 70-ті роки ХІХ – поч. ХХ ст. Ніжин, 2009.

Заняття 10. Основні тенденції розвитку провідних національних історіографічних шкіл у др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. (4 год.)

1. Сутність теорій “модернізму” та “постмодернізму” в сучасній західноєвропейській історіографії
2. Розвиток історичної науки в США, Великій Британії та Німеччині у др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст.

Мета семінарського заняття: засвоїти основні положення теорії «модернізму» та «постмодернізму» то вплив останньої на розвиток історичної науки. Звернути особливу увагу на основні методологічні засади «нової історичної науки» на сучасному етапі.

Завдання семінарського заняття:

- схарактеризувати методи і напрямки досліджень: квантитативні дослідження, менталітет, історична антропологія, історія побуту людини, історія спілкування, локальна історія, мікроісторія, гендерна історія та ін.;
- дати аналіз розвитку історичної науки у Франції, США, Великій Британії та Німеччині у післявоєнний період.

Методичні рекомендації:

При підготовці першого питання семінару, звернути увагу на причини зміни парадигми історії у післявоєнний період. Розглянути сутність становлення «нової історичної науки» з 1970-х рр. та вплив на неї філософії постмодернізму. Прослідкувати зміни у проблематиці вчення та методології досліджень. Схарактеризувати пріоритети в історичних роботах останніх часів.

При підготовці другого питання семінару, схарактеризувати спільні риси та розбіжності в національних історіографіях країн Європи та США. Звернути увагу на розвиток основних напрямків «нової історичної науки» в історіографії різних країн.

Розвиток міждисциплінарної інтеграції в історичних дослідженнях. Ставлення до комплексу джерел. Звернути увагу на специфічні дослідження: гендерна та жіноча історія, народна та усна історія, соціальна історія медицини, релігії, моральності тощо.

Джерела та література:

1. Блок М. Короли-чудотворці: Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и Англии. М., 1998.
2. Блок М. Феодальне суспільство. К., 2002.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. К., 1995 – 1998.
4. Бурстин Д. Американцы: демократический опыт. М., 1993.
5. Бурстин Д. Американцы: колониальный опыт. М., 1993.
6. Бурстин Д. Американцы: национальный опыт. М., 1993.
7. Д'юї Дж. Демократія і освіта. Львів, 2003.
8. Дюбі Ж. Доба соборів: мистецтво і суспільство 980 – 1420 рр. К., 2003.
9. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ ст. Львів, 2001.
10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
11. Ле Гофф Ж. Средневековой мир воображаемого. М., 2001.
12. Ле Руа Ладюри Э. История климата с 1000 г. М., 1971.
13. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. К., 2003.
14. Фуко М. Рождение клиники / пер. з фр. А.Ш. Тхостова. М., 1998.
15. Шлезенгер А.М. Циклы американской истории / пер. с англ. П.А. Развин. М., 1992.

6. Теми практичних занять

-

7. Теми лабораторних занять

8. Самостійна робота (78 ГОД.)

1. Історіографія у Стародавньому Римі

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Особливості політичного та соціально-економічного розвитку Стародавнього Риму.
- ✓ Вплив громадянської общини Риму на формування історіософських поглядів.
- ✓ Вплив Давньогрецької історіографії на формування історіографії Риму.
- ✓ Основна проблематика в Давньоримській історіографії різних періодів розвитку держави.
- ✓ Джерельна база робіт.

2. Традиційно-провіденціалістські течії в історіографії XV – XVII ст. “Ерудити”.

Методичні рекомендації:

При підготовці теми звернути увагу на такі питання:

1. Релігійно-політична боротьба та її вплив на історичну думку.
2. Втрати церквою монополії у духовному житті суспільства.
3. Ідеї провіденціалізму в релігійно-історичній думці XV – XVII ст.
4. Протистояння гуманістично-раціоналістичної та традиційно-провіденціалістської течії в історіографії XV – XVII ст. Історична концепція Ж.Б.Боссює.
5. “Ерудитські” школи XVI – XVII ст. Роль монастирів і монастирських конгрегацій у їх становленні.
6. Історіографічна творчість церковних та світських “ерудитів”.
7. Розширення джерельної бази історичних досліджень в роботах “ерудитів”. Розвиток біографічного жанру.

3. Становлення історичної науки в США

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Особливості американського романтизму.
- ✓ “Рання школа” в історіографії США.
- ✓ Історичні погляди Д.Бенкрофта, Ф.Паримена, Д.Мотлі, І.Прескоти.

4. Історична романістика

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Причини появи історичної романістики.
- ✓ Особливості жанру. Вплив ідей романтизму.
- ✓ Основні представники.
- ✓ Значення історичної романістики на розповсюдження історичних знань.

5. Ідеологія Романтизму та національно-визвольні рухи слов'янських народів

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Вплив ідей Романтизму на національно-визвольні рухи слов'янських народів.
- ✓ Польська історіографія. Історичні погляди І.Лелевеля
- ✓ Чеська і словацька історіографії.
- ✓ Романтична течія у сербській, хорватській та болгарській історіографії.

6. Становлення марксистської історичної школи

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Причини виникнення матеріалістичного розуміння історії.
- ✓ Марксистська концепція всесвітньої історії.
- ✓ Проникнення марксизму в академічну науку.
- ✓ Розвиток теорії історичного матеріалізму в працях Г.В.Плеханова.
- ✓ “Ревізія” марксизму в працях Каутського, Бернштейна, Тостера.

7. Розвиток позитивістської історіографії у слов’янських народів

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Позитивістська течія в історіографії Росії.
- ✓ Історичні погляди П.М.Мілюкова, П.М.Павлова-Сильванського, О.О.Корнілова, М.О.Рожкова.
- ✓ Польська історіографія. Варшавська історична школа (Т.Корзон, Т.Смоленський).
- ✓ Позитивістська течія у чеській історіографії (Я.Голи, А.Резен, Й.Пекарж).
- ✓ Критичний напрямок у сербській історіографії.

8. Релігійно-філософські концепції історії

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Історичні та теоретичні джерела релігійно-філософського пояснення історії в Росії.
- ✓ Історіософія В.С.Соловйова. Теократична концепція розвитку історії та державного устрою.
- ✓ Філософія історії в творах М.О.Бердяєва. Проблеми Бога і людини в історії. Бердяєв про роль християнства в світовій історії.
- ✓ Історичні погляди і філософія історії Л.П.Карсавіна. Поняття “історії” та “історичного”.
- ✓ Мета і сенс історії в історико-філософських студіях М.О.Лоського.
- ✓ Проблема “Схід-Захід” в історичних концепціях Соловйова, Бердяєва, Карсавіна, Лоського.
- ✓ Теорія “євразійства”. Критика ідеології європоцентризму. Еволюція теорії “євразійства”.

9. Марксистська історіографія в країнах Західної Європи та США

Методичні рекомендації:

Опрацьовуючи тему, слід звернути увагу на наступні питання:

- ✓ Марксистська історіографія США (К.Аптенер).
- ✓ Марксистський напрям в історіографії Великої Британії (А.Л.Морган, Є.Д.Хобсбоум, Є.Томпсон).
- ✓ Марксистська історіографія Франції (К.Віллар, М.Вовель).
- ✓ Криза марксистської історіографії та її еволюція наприкінці 80-х – пер. пол. 90-х рр.

10. Теорії циклічного розвитку світової історії та її критика

- ✓ Історичні погляди і метод історичного дослідження О.Шпенглера.
- ✓ Теорія цивілізацій А.Дж.Тойнбі.
- ✓ П.Сорокін та його філософсько-історична схема зародження і занепаду “культурних суперсистем”.
- ✓ Проблеми світової історії у філософії екзистенціалізму К.Ясперса.

9. Індивідуальні завдання (Див. папку індивідуальних завдань)

10. Методи навчання
Лекції, семінари, індивідуальні завдання, творчі роботи, реферування та ін.

11. Методи контролю
Індивідуальний контроль, усне опитування, письмові роботи, екзамен.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

АУДИТОРНА РОБОТА	САМОСТІЙНА РОБОТА	ЕКЗАМЕН	РАЗОМ
50+15	10	25	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Навчальна програма дисципліни.
2. Робоча навчальна програма дисципліни.
3. Плани лекційних та семінарських занять.
4. Навчальні-наочні посібники, технічні засоби навчання тощо.
5. Конспект лекцій з дисципліни.
6. Комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з дисципліни, завдань для обов'язкових контрольних робіт.

7. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять.
8. Контрольні завдання до семінарських занять, запитання для екзамену.
9. Методичні рекомендації та розробки викладача.
10. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів.

Питання до екзамену

1. Історіографія у Стародавній Греції.
2. Розвиток організаційних основ і джерельної бази історичної науки у другій половині XIX ст.
3. Архаїчна методологія та її роль у формуванні історичної думки.
4. Гносеологія позитивістської історіографії.
5. Історіографія у Стародавньому Римі.
6. Утвердження позитивізму в історіографії США.
7. Аврелій Августин і формування церковно-історичної концепції історії.
8. Історична наука у Франції другої половини XIX ст. Проблематика та методологія.
9. Основні етапи розвитку героїчного епосу.
10. Основні риси філософії та методології історії доби постмодернізму.
11. Етапи розвитку і головні досягнення середньовічної історіографії.
12. Історичні погляди К. Лампрехта. Причини та сутність кризи позитивістської історіографії.
13. Історичні фальсифікації.
14. Позитивістська історіографія в Англії.
15. Методологічні принципи провіденціалізму.
16. В.О. Ключевський та його школа.
17. Основні центри гуманістичної історіографії у країнах Західної Європи.
18. Історична наука у другій половині XX ст. Особливості інтелектуальної ситуації.
19. Загальні риси гуманітарної історіографії (XV – XVI ст.).
20. «Російська історична школа» всесвітньої історії.
21. Історико-соціологічні теорії XVI – XVII ст.
22. Основні напрямки розвитку історичної науки у першій половині XX ст.
23. Історичні знання в Росії XV – XVI ст.
24. Соціологічна теорія історії К.Маркса та Ф.Енгельса.
25. Основні риси просвітницької історіографії. Ідея закономірності історії в просвітницькій історіографії.
26. Етапи і напрямки розвитку історичної думки у другій половині XX – на початку XXI ст.
27. Просвітницька історіографія у Франції. Теорії історичного прогресу у творах просвітників.
28. Неокантіанська філософія і методологія історії.
29. Основні риси і особливості просвітницької історіографії в Англії.
30. «Нова історична наука» у другій половині XX – на початку XXI ст.
31. Просвітницька історіографія в Німеччині.
32. Історико-соціологічна концепція М. Вебера.

33. Основні етапи розвитку просвітницької історіографії в Росії.
34. Марксизм і історія в першій половині ХХ ст. Два напрямки розвитку.
35. Організаційні основи історичної науки доби Романтизму.
36. „Нова історична наука” у першій половині ХХ ст.
37. Місце і значення історичної романістики.
38. Школа “Анналів”. М. Блок і Л. Февр. Критика позитивізму, неокантіанської методології та теорії циклічного розвитку.
39. Основні напрямки в історіографії Романтизму. Критика просвітницької методології в творах романтиків.
40. Постмодернізм та історична наука в останній третині ХХ – на початку ХХІ ст.
41. Французька ліберальна історична школа доби Реставрації.
42. Абсолютний історизм Б. Кроче.
43. Історія Французької революції кінця ХVІІІ ст. в творах П. Міньє та А. Тьєра.
44. Теорії циклічного розвитку історії.
45. Об’єкт і предмет історіографії як спеціальної історичної дисципліни.
46. Філософія історії Г. В. Ф. Гегеля.
47. «Ерудитські школи» ХVІ – ХVІІ ст. Історіографічна спадщина церковних і світських «ерудитів».
48. Історична школа права в Німеччині.
49. Школа Л. Ранке.
50. Неопозитивізм. Проблематика та методологія (К. Поппер, К. Фішер).
51. Гейдельберська школа.
52. М. М. Покровський та „його” школа.
53. “Малогерманська” і “Великогерманська” школи у німецькій історіографії.
54. Розвиток французької історіографії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
55. Гуманістична історіографія в Італії.
56. Історична наука в Англії доби Романтизму.
57. Основні засади методології Романтизму.
58. Ф. Бродель. Ідея глобальної історії.
59. Історичні погляди М. М. Карамзіна.
60. Нові тенденції розвитку історичної науки у другій половині ХХ ст. Гендерна історія. Усна історія та ін.
61. Державна історична школа в Росії першої половини ХІХ ст.
62. Третє покоління школи “Анналів”. Еволюція від соціологічної до антропологічної історії.
63. Історичні погляди слов’янофілів.
64. “Нова історична наука” у другій половині ХХ ст. Кліометрія.
65. Історичні погляди С. М. Соловйова.
66. Основна проблематика радянської історіографії другої половини ХХ ст.
67. “Скептична” історична школа в Росії.
68. Розвиток історичної науки у Німеччині, США та Великій Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

69. Становлення історичної думки в США. Особливості американського романтизму.
70. Проблеми історичного синтезу в сучасній історіографії.
71. Соціологія історії Е.Дюркгейма та А.Берра.
72. Інтелектуальна історія.
73. Соціально-політичні та ідейно-теоретичні умови розвитку історичної науки у другій половині XIX ст.
74. Локальна історія. Історія повсякденності.

14. Рекомендовані джерела та література

1. Аммиан Марцеллин. Римская история / Пер. с лат. Ю.А.Кулаковского, А.И.Сонни. – М.: АСТ, Ладомир. 2005. – 631 с.
2. Античные риторика / Под ред. А.А.Тахо-Годи. – М., 1978. – 352 с.
3. Аппиан Александрийский. Римская история: Пер с греч. – М.: Ладомир, 2002. – 878 с.
4. Арон Р. Мир і війна між націями: пер. з франц. – К.: Юніверс, 2000, 688 с.
5. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма. – М., 1988.
6. Бердяев Н.А. Смысл истории. – М., 1990.
7. Білецький А.О. Життя Г.Юлія Цезаря і його історичні твори // Цезар Гай Юлій. Записки про Галльську війну. – К., 1957. – Кн. 1. – С. 5 - 28.
8. Білий О. Від третього шляху до євразійських пріоритетів // Політична думка. – 1996. – № 6.
9. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. 2-е изд. допол. – М., 1986. – 256 с.
10. Блок М. Короли-чудотворцы: Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и Англии. – М., 1998. – 712 с.
11. Блок М. Феодальне суспільство. – К., 2002. – 525 с.
12. Бордель Ф. Динамика капитализма. – Смоленськ, 1993. – 124 с.
13. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. – К., 1995, Т.1 Структури повсякденності: можливе і неможливе. 543 с., 1997. Т.2 Ігри обміну. 586 с.; 1998. Т.3 Час світу 681 с.
14. Болховитинов Н.Н. США: проблемы истории и современная историография. – М., 1980.
15. Ботвинник М.Н. Юлий Цезарь // Знаменитые греки и римляне. – СПб.: Эпоха, 1993. – С. 374 - 398.
16. Брейяр С. Портрет П.Н.Милюкова // Отечественная история. – 1993. – № 3.
17. Вайнштейн О.Л. Западноевропейская средневековая историография. – М.; Л., 1964.
18. Вайнштейн О.Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX – XX вв. – Л., 1979.
19. Ванеев А.А. Очерк жизни и Дей Л.П.Карсавина // Звезда. – 1990. – № 12.

20. Вернадский Г. Два подвига Александра Невского // Наш современник. – 1992. – № 3. – С. 151 - 158.
21. Вернадский Г. Монгольское иго в русской истории // Наш современник. – 1992. – № 3. – С. 158 - 164.
22. Гумилев Л. Записки последнего евразийца // Наше наследие. – 1991. – № 3.
23. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». – М., 1993.
24. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков. – 2-е изд. – М., 1985.
25. Дурновцев В.И., Вандалиовская М.Г. Историческая наука российской эмиграции: “евразийский соблазн” // Вопросы истории. – 1998. – № 9.
26. Дьюі Дж. Досвід і освіта / Пер. з англ. М. Василенко – Л., 2003. – 84 с.
27. Дьюі Дж. Демократія і освіта / Пер. з англ. – Л., 2003. – 204 с.
28. Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980 – 1420 роки / Пер.з франц.. – К., 2002. – 160 с.
29. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ ст. – Львів, 2001.
30. Евразийство: за и против, вчера и сегодня (Материалы круглого стола) // Вопросы философии. – 1995. – № 6. – С. 8 - 49.
31. Жебелев С.А. Аппиан и его “Гражданский войны” // Аппиан. Римские войны. – СПб.: Алетейя, 1994. – С. 5 - 15.
32. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о гражданской войне, об Александрийской войне, об Афинской войне / Гай Юлий Цезарь. Сочинения / Гай Саллюстий Крисп. – М.: АСТ; Ладомир, 2002. – 752 с.
33. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
34. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007.
35. Иосиф Флавий. Иудейская война. – М., 1999. – 512 с.
36. Исаев И.А. Евразийство // Общественная наука. – 1994. – № 5.
37. Историография истории Древнего Рима // История Древнего Рима / Под ред. В.И.Кузищина. – М., 1994.
38. Историография истории Нового времени стран Европы и Америки. – М., 1990.
39. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. – М., 2000.
40. Историография истории России до 1917 г. – Т.2. – М., 2004.
41. Историография истории южных и западных славян. – М., 1988.
42. Историческая наука в России в ХХ в. – М., 1997.
43. Карсавин Л.П. Философия истории. – СПб., 1993.
44. Катон Марк Порций. Земледелие / Пер. и комент. М.Е.Сергеенко. – М.; Л., 1950. – 220 с.
45. Ключников С. Русский удел евразийства // Наш современник. – 1992. – № 3.
46. Кнабе Г.С. Рим Тита Ливия – образ, миф и история // Тит Ливий. История Рима от основания города: В 3 т. – М.: АСТ; Ладомир, 2002. – Т. 3: Кн. 34 - 45. – С. 647 - 708.
47. Кожиков С. Историография евразийства // Наш современник. – 1992. – № 2.
48. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Пер.з англ. О. Мокровольський. – К., 1996. – 615 с.

49. Коллингвуд Р.Дж. Принципы искусства. Теория этики. Теория воображения. Теория искусства. / Пер. с англ. – М., 1999. – 328 с.
50. Кроче Б. Теория и история историографии. / Пер. с ит. И.М. Заславской. – М. – 1998. – 192 с.
51. Косминский Е.А. Историография средних веков. – М., 1963.
52. Кунина А.Е. США: методологические проблемы историографии. – М., 1988.
53. Левандовский А.А. Из истории кризиса русской буржуазно-либеральной историографии. А.А.Корнилов. – М., 1982.
54. Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – М., 2001. – 66 с.
55. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992. – 236 с.
56. Ле Руа Ладюри Э. История климата с 1000 года. – Л. – 1971. – 225 с.
57. Ливий Тит. Война с Ганнибалом / Пер. с лат. С.Маркиша. – М.: ТОО “Нипшур”, 1993. – 408 с.
58. Ливий Тит. История Рима от основания города: В 3 т. – М.: Ладомир, 2002.
59. Лукомский Л.Ю. “Римская история” Аппиана // Аппиан. Римские войны. – СПб., 1994.
60. Люкс Л. Евразийство // Вопросы философии. – 1993. – № 6.
61. Маяк И.Л. Аппиан и его “Римская история” // Аппиан Александрийский. Римская история. – М.: АСТ; Ладомир, 2002. – С. 779 - 791.
62. Милюков П.Н. Очерки истории русской культуры: В 3 т. – М., 1993 – 1995.
63. Новикова Л., Сиземская И. Два лика евразийства // Свободная мысль. – 1992. – № 7.
64. Новикова Л.И., Сиземская И.Н. Политическая программа евразийства: реальность или утопия? // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1.
65. Очерки исторической науки в СССР. – М., 1963. – Т. 3.
66. Павлов-Сельванский Н.П. Феодализм в Древней Руси // Сборник материалов по истории исторической науки в СССР. – М., 1984.
67. Панарин А.С. Россия в Евразии: геополитические вызовы и цивилизационные ответы // Вопросы философии. – 1994. – № 12. – С. 19 - 31.
68. Репина Л.П., Зверева В.В., Парамонова М.Ю. История исторического знания. – М., 2006.
69. Святець Ю.А., Топка Р.В. Історіографія всесвітньої історії. – Дніпропетровськ, 2007.
70. Сергеенко М.Е. Жизнь Древнего Рима. – М.; Л., 1964.
71. Скуратівський В. Євразійський синдром // Політична думка. – 1995. – № 2 – 3.
72. Таран Л.В. Французька історіографія 70-ті роки ХІХ – 80-ті роки ХХ ст. – К. – 1991.
73. Таран Л.В. Французька, російська і українська історіографія 70-ті роки ХІХ – поч. ХХ ст. – Ніжин. – 2009. – 247 с.
74. Тревельян Дж. М. История Англии: от Чоссера до королевы Виктории. – Смоленськ. – 2002. – 624 с.
75. Тацит Корнелий. Сочинения, в 2 т. – Л.: Наука, 1970.
76. Тацит Публий Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. – М.: АСТ; Ладомир, 2003. – 984 с.

77. Тишков В.А. История и историки в США. – М., 1985.
78. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. – М.: Мысль, 1989. – С. 409 - 520.
79. Тронский И. Корнелий Тацит // Тацит Публий Корнелий. Анналы. Малые произведения. – М.: АСТ; Ладомир, 2003. – С. 767 - 808.
80. Трубецкой Н.С. К украинской проблеме // Наш современник. – 1992. – № 3. – С. 164 - 173.
81. Трубецкой Н.С. Мы и другие // Наш современник. – 1992. – № 2. – С. 160 - 166.
82. Трубецкой Н.С. Об истинном и ложном национализме // Литературная учеба. – 1991. – № 6. – С. 144 - 150.
83. Февр Л. Бои за историю/ Пер. с фр. А.А. Бобовича. – М., 1991. – 630 с.
84. Федотова В. Теорії соціальної модернізації та євразійство // Політична думка. – 1995. – № 2 – 3.
85. Флоровский Г. Евразийский соблазн // Новый мир. – 1991. – № 1. – С. 195 - 211.
86. Фуко М. Археология знания / пер. з фр. В. Шовкун. – К. – 2003. – 326 с.
87. Харч Л. Либеральная традиция в Америке / пер. с англ. – М., 1993. – 400 с.
88. Хоружий С.С. Жизнь и учение Л.Карсавина // Карсавин Л.П. Религиозно-философские сочинения. – Т. 1. – М., 1992.
89. Цезарь Гай Юлий. Записки про Галльську війну. – К., 1957.
90. Черный Ю.Ю. Методологические основы философии Н.А.Бердяева // Вестник Московского университета. – Серия 7. – Философия. – 1996. – № 6.
91. Шапиро А.Л. Историография с древнейших времен до 1917 г. – М.: Высшая школа, 1993.
92. Шлезенгер А.М. Циклы американской истории / пер. с англ. П.А. Развин. – М., 1992. – 688 с.
93. Янов А. Учение Льва Гумилева // Свободная мысль. – 1992. – № 17.

15. Інформаційні ресурси

Електронні бібліотеки

1. «Библиотека всемирной литературы»: <http://izbakurnog.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000008/>
2. «Библиотека Гумер – гуманитарные науки»: <http://www.gumer.info/>
3. Бібліотека з історії: http://libelli.ru/library/tema/sc/hist/for_hist.htm
4. «Библиотека Ихтика»: <http://intik.lib.ru>
5. «Библиотека книг KODGES.RU»: <http://www.kodges.ru>
6. Библиотека научной литературы: <http://LIB.org.by>
7. Библиотека портала «Миф.Ру»: <http://mith.ru/alb/lib/lib.htm>
8. Бібліотека сайту «Всемирная история»: <http://historic.ru/books/index.shtml>
9. Бібліотека сайту «Мир истории»: <http://hworld.by.ru/>

10. Библиотека сайта «Русский гуманитарный интернет-университет»: <http://www.i-u.ru/>
11. «Научная электронная библиотека eLIBRARY.RU»
12. «Научная литература в интернете» <http://www.scintific.narod.ru/literature.htm>
13. «Поиск научных публикаций Scholar.ru» <http://www.scolar.ru>
14. «Электронная библиотечная система образовательных и просветительских изданий»: <http://www.iqlib.ru>

Спеціальні пошукові сайти:

1. Исторична книга:
http://historibook.ucoz.ru/load/vsemirnaja_istorija/istorija_azii_i_afriki/12
2. Книжкова пошукова система: <http://eboogle.net>
3. Пошук безкоштовних електронних книг по усій мережі:
<http://www.poiskknig.ru>
4. Пошук в інтернет-бібліотеках: <http://exlibri.ru>
5. Пошук книг на сайтах наукових електронних бібліотек:
<http://tusearch.blogspot.com>
6. Пошук книг від Google: <http://books.google.com>
7. Пошукова машина електронних книг: <http://www.poiskknig.ru>
8. Пошукова система «Букініст»: <http://bukinist.agava.ru>

Історичні сайти

1. «Военная энциклопедия»: <http://voenn.claw.ru>
2. «Всемирная история»: <http://historic.ru/>
3. «Всемирная история»: <http://www.world-history.ru/>
4. «Всемирная энциклопедия искусства»: <http://artprojekt.ru/>
5. Институт историографии Токийского университета. Крупнейшая база данных источников по истории Японии: <http://www.hi.u-tokyo.ac.jp/index/>
6. История на RIN.ru (Российская Информационная Сеть). Разделы: Новое время и Новейшая история (по каждому разделу – страницы, карты, даты и события). Общие разделы (Загадки истории, Исторические личности и др.): <http://www.history.rin.ru/>
7. «Исторический портал»: <http://www.enciklopedija.narod.ru/index.html>
8. «Мир истории»: <http://hworld.by.ru/>
9. Общеисторический форум «Новый Геродот»: <http://www.gerodot.ru/>
10. Сайт «Военная история»: <http://www.inwar.info/>
11. Сайт «Восточная литература»: <http://www.vostlit.info/>
12. Страны Азии: флаги, гербы, краткое описание: <http://www.aziya-tur.ru/>
13. Фонд исторической перспективы: <http://www.perspektivy.info>.
14. Энциклопедия Википедия: <http://www.wikipedia.org>.
15. «Энциклопедия искусств»: <http://artyx.ru>
16. Энциклопедия Хронос: <http://www.hrono.ru>

Журнали

1. «Военно-исторический журнал»: <http://history.milportal.ru>
2. Журнал «Геополитика»: <http://www.socir.ru>
3. Журнал «Мир и политика»: <http://mir-politika.ru>
4. Журнал «Новая и Новейшая история»: <http://vivovoco.rsl.ru>.
5. Журнал «Полис» <http://www.politstudies.ru>
6. «Ойкумена. Регионоведческие исследования». Журнал Института истории, археологии и этнографии народов Дальнего Востока ДВО РАН: <http://www.ojkum.ru/>